

І.В. Нікітіна, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри філософії
Національного університету харчових технологій

Особливості оптимізації розвитку творчого потенціалу студента технічного університету

Безперервна освіта є стратегічною складовою розвитку людського капіталу українського суспільства й підвищення інтелектуального потенціалу нації.

Сьогодні в Україні майже половина молодих людей навчається у вищих навчальних закладах, здобуває професійну освіту. Професійна діяльність є найважливішою сферою самореалізації людини. Задоволеність працею - це головний показник соціальної адаптації, успішності та продуктивності життя, особливо для молодого фахівця. Трансформації сучасного суспільства вимагають від нього пластичності, мобільності, неординарності у вирішенні професійних проблем, здатності швидко оволодівати новими технологіями, спорідненими спеціальностями, орієнтуватись на заснування власної справи, максимально повно розкривати свій професійно-особистісний потенціал, щоб бути конкурентоспроможним, продуктивним, впевненим у собі.

Необхідною умовою реалізації таких нових форм праці є створення у ВНЗ творчого середовища, що вплине на розвиток пізнавальних та інтелектуальних можливостей особистості студента, її творчого потенціалу. Сьогодні вища технічна освіта переживає модернізацію відповідно до вимог Болонської концепції. Більшість вищих навчальних закладів України впроваджує кредитно-модульну організацію навчального процесу.

Наш університет також взяв на себе серйозну відповідальність за реформування та підвищення якості підготовки фахівців харчової промисловості. Третій рік поспіль творчий колектив університету бере участь у педагогічному експерименті з впровадження модульного навчання і рейтингової системи оцінювання. Отримано певний досвід, який ретельно, систематично аналізується колективом, порівнюється з досвідом інших технічних університетів України.

Кафедра філософії, яка реалізує викладання психолого-педагогічних дисциплін, особливу увагу приділяє проблемам розвитку особистості, зокрема творчого потенціалу студента в умовах стандартизації освіти. Формальне введення освітніх стандартів, єдиних вимог до підготовки фахівців харчової промисловості, з одного боку, гарантує необхідний рівень якості професійної освіти студентів, а з іншого, сприяє формуванню особистості з заздалегідь заданими властивостями, типової моделі особистості молодого спеціаліста з установкою на продуктивне відтворення засвоєних технологій. Це загострює суперечність між метою самореалізації індивідуальних самобутніх здібностей кожного студента, розвитком його інтелектуальних здібностей, творчого потенціалу та практикою впровадження уніфікованих програм, засобів навчання, форм оцінювання й контролю знань.

Особливо актуальним це є для технічних університетів. У більшості з них мінімізуються курси гуманітарних дисциплін, орієнтованих на розвиток особистості студента, і часто-густо їх викладачі не мають спеціальної педагогічної та й психологічної освіти. Вони конструюють змістові модулі та критерії рейтингової оцінки без урахування індивідуальних психологічних особливостей студентів різних курсів, механізмів розвитку пізнавальних здібностей, творчих можливостей кожного. Це закриває екологічні ніші для розвитку найбільш обдарованих студентів, блокує або руйнує внутрішню мотивацію молодої людини здобувати для оптимальної самореалізації освіту та розвиватись упродовж життя. Для зняття вказаної суперечності потрібно вирішити проблему розроблення та реалізації психологічної підтримки процесу реформування вищої технічної освіти.

Перш за все слід визначити ефективні психологічні засоби забезпечення розвитку індивідуальних творчих здібностей кожного студента в умовах модульно-рейтингового навчання.

Останнім часом з'явилося багато публікацій, присвячених проблемам та перспективам розвитку вищої технічної освіти в контексті Болонського процесу [1;3]. Щорічно проводяться міжнародні науково-методичні конференції з проблем євроінтеграції системи вищої освіти України. Значною мірою обговорюються

організаційний і дидактичний аспекти сучасних змін, водночас психологічному аспекту освіти приділяється недостатньо уваги.

Сучасна освіта людини повинна будуватись на принципі "Освіта впродовж життя". Це змінює місію, роль і поле діяльності як навчальних закладів, так і викладачів. Зміниться система відносин між тими, хто навчає, і тими, хто навчається. Викладач, залишаючись головною дійовою особою, набуває ролі "навігатора", інтерпретатора нових знань для тих, хто навчається, формуючи їхні індивідуальні освітні траєкторії. Педагогічна складова та підготовка викладачів, за новою креативною моделлю, замість репродуктивної, стає центральною проблемою освітньої політики [3].

Ми солідарні з думкою фахівців щодо ключової ролі викладача у побудові нової креативної системи освіти. Саме такі викладачі вже сьогодні повинні брати участь у реформуванні освіти. Однак на практиці значна частина викладачів буде систему взаємодії зі студентами за методами традиційного навчання, надмірно радикально вирішує проблеми, які мають психологічне підґрунтя (адаптація першокурсників навчання, професійна ідентифікація, налагодження міжособистісних стосунків, контактів зі студентами, мотивування студентів, додання різноманітних педагогічних негараздів тощо). Корені цієї проблеми, на нашу думку, полягають у тому, що більшість викладачів фахових дисциплін не мають професійної педагогічної та психологічної освіти, свою діяльність базують на старих стереотипах, або інтуїтивно, за механізмом "здорового глузду" вирішують актуальні питання, що дає тимчасовий поверховий результат.

Викладач сучасного технічного університету повинен бути керівником творчої пізнавальної діяльності студентів, 50% якої - самостійна робота. Викладач і студент є однаково відповідальними за результат спільної роботи та розвиток творчого потенціалу кожного. Невирішеними залишаються засоби оптимізації дієвих психологічних засобів такої співпраці суб'єктів з розвитку інтелектуальних творчих здібностей як викладача, так і студента в умовах модульно-рейтингового навчання.

Метою статті є :

- Розгляд психологічної характеристики розвивального потенціалу системи модульно-рейтингового навчання та засобів його оптимальної реалізації.
- Дослідження деяких активних засобів розвитку творчих пізнавальних здібностей студентів технічного університету.

Традиційна система навчання у технічних університетах Україна до Болонських реформ розвивалась у особистісно-орієнтовному напрямі. Умовно теоретично можна виділити три моделі особистісно-орієнтовної системи освіти: соціально-педагогічна, предметно-дидактична, психологічна.

Соціально-педагогічна модель формує соціальне замовлення: виховати особистість з наперед заданими властивостями. *Предметно-дидактична модель* забезпечує індивідуальний підхід у навчанні на основі предметної диференціації за рівнем складності та обсягу навчального матеріалу. У цих моделях особистісні цінності й сенси вступали у суперечність із соціально-значущими. *Психологічна модель* особистісно-орієнтовної педагогіки спрямована на розвиток і самореалізацію індивідуальних якостей особистості студента як найбільш обдарованого, так і пересічного. Студент виступає в ній суб'єктом навчання, розвитку і виховання. Однак за наявності багатьох психологічних теоретичних розробок сьогодні недостатньо практичних результатів її реалізації, адже мала була задіяна розвивальна функція цієї моделі. Однією з причин, на наш погляд, є відсутність необхідної психологічної підготовки більшості викладачів ВНЗ і системи психологічної підтримки розвитку особистості студента (в ідеалі – психологічної служби ВНЗ). Внаслідок цього педагоги вищої школи мало враховували особистісні механізми розвитку пізнавальної діяльності студента, психологічні вікові особливості самореалізації людини у період повноліття (18 - 25 рр.), психологічні відмінності студентів різних курсів, недостатньо компетентно вели педагогічне спілкування тощо.

Тому у Національному університеті харчових технологій, починаючи з 2000 року, щорічно працюють семінари молодих викладачів з підвищення психолого-педагогічної майстерності викладача ВНЗ. Для цієї роботи запрошуються фахівці (психологи, педагоги, методисти, керівники ВНЗ) з Інституту психології ім. Г.С.

Костюка, з Академії педагогічних наук України, Інституту вищої освіти, а також викладачі-психологи університету. Від початку педагогічного експерименту з впровадження кредитно-модульної системи у стінах нашого університету працюють “круглі столи”, семінари, розповсюджується просвітницька література, ведеться постійна рубрика в університетській газеті “Промінь”, присвячені проблемам реформ у світлі Болонського процесу. В цій роботі ми, психологи, беремо активну участь. Аналіз набутого досвіду дозволяє виділити такі розвивальні функції модульного навчання.

Модульна технологія навчання спонукає студента до вияву його суб'єктної активності. Його метою є індивідуалізація навчання, дійсна зміна позиції студента: перетворення його з об'єкта у суб'єкт навчально-виховного процесу, підвищує особисту відповідальність студентів за якість освіти. Це, у свою чергу, змінює роль викладача у цьому процесі. Він повинен не тільки виконати складну підготовчу методичну роботу, оволодіти сучасними інформаційними технологіями, а й бути психологічно й педагогічно компетентним у керуванні розвитком професійно-особистісного ресурсу кожного студента, створенні у нього відповідної мотивації творчої самореалізації упродовж усього життя, прищепити смак творчості і самостійності. При цьому враховувати вікові закономірності розвитку як пізнавальних творчих здібностей, так й особистості молодої людини в цілому.

Професійно розроблені модулі повинні містити завдання, сформульовані у діяльнісному аспекті. Важливо, щоб ця програма самостійної роботи студента була передана йому перед початком навчання. Студент тоді має змогу оптимально структурувати свої зусилля, організуватись у часі. Чітко визначена мета модуля забезпечує молодій людині необхідний простір для прийняття творчих рішень, свободи вибору змісту і способів діяльності. Підвищується відповідальність студента за результати своєї роботи, він спонукає себе до самоусвідомлення як активну перетворювальну силу. Тобто студент знаходить сенс самореалізації як суб'єкта активності. Є можливість самостійно, за власним бажанням визначити темп навчальної діяльності, залежно від власного інтелектуального потенціалу організувати зусилля і час для роботи.

Особливістю модульного навчання є тісна взаємодія викладача зі студентом, при цьому переважає навчальна активна діяльність студентів, орієнтована на досягнення обов'язкового результату навчання. Це допомагає обмінюватися інформацією між педагогом і студентом, сприяє знаходженню особистісного сенсу вивчення матеріалу, підвищує цінність інтелектуальної праці при умові, що викладач може керувати пізнавальними процесами студентами, знає закономірності їх перебігу, спеціальні прийоми підвищення ефективності їхньої діяльності. Тільки такий викладач готовий об'єднати наукову і навчальну, діяльності сучасних студентів й забезпечити розвивальний та виховний ефекти співпраці з ними.

Панівним моментом в успішному досягненні розвивального ефекту модульного навчання є сумісне продукування викладачем зі студентами ефективних, творчих, неординарних засобів пізнавальної й креативної діяльності за межами заданих видів роботи. Психологи [2;7] вказують, що оволодіння засобами пізнавальної та творчої діяльності є основним шляхом розвитку відповідних здібностей. Зрозуміло, що ці засоби визначає мета вивчення модуля, але через аналіз засобів діяльності студента можна говорити про якісну характеристику пізнавальних творчих здібностей. Саме у засобах пізнавальної діяльності активуються пам'ять, увага, мислення, уява студента, відображається особистісне значення для студента навчального матеріалу, ставлення до засвоєння, виявляється характер самоорганізації, самоконтролю та самореалізації студента як суб'єкта. У цьому ракурсі спосіб пізнавальної діяльності є панівною складовою розвитку інтелектуальних здібностей. Тобто спеціальна робота викладачів, психологів з вивчення студентами та подальшого розвитку раціональних, неординарних, ефективних способів творчої діяльності, самоконтролю, самооцінювання та вчасної корекції помилок запускає особистісні механізми саморозвитку студента.

Важливо, щоб у творчій групі студентів під керівництвом викладача відбувався обмін набутими способами інтелектуальної діяльності, тобто формувалася банк "наукової організації праці студента". Це важлива компонента суб'єктного досвіду

студента, її динамічний розвиток, як відомо, інтенсивно сприяє розвитку особистості в цілому.

Тут потрібно зауважити, що викладач у цьому процесі допомагає студентові співвідносити його суб'єктивний досвід з науковим змістом професійних знань. Психологічна підтримка педагога полягатиме у тому, щоб активізувати продуктивні пізнавальні процеси: логічну пам'ять, самостійність мислення, творчу уяву тощо; підсилити особистісний смисл набутих знань для студента, враховуючи типові вікові та психологічні особливості студентів різних курсів; зберігати та розвивати позитивну "Я-концепцію" студента; включати у зміст завдань опис раціональних способів їх виконання, спонукати до самостійних пошуків індивідуальних способів отримання результату з гарантією обов'язкового підвищення рейтингової оцінки. Це лише деякі складові психологічної підтримки студентів. Співпраця викладача і студентів із способами інтелектуальної творчої діяльності повинна бути в основі особистісно-орієнтовного модульного навчання. Це сприяє розвитку його творчих здібностей.

Отже, спосіб пізнавальної діяльності студента – це не тільки одиниця знання, а, в першу чергу, особистісне утворення, у якому інтегрувались мотиваційно-потребні, емоційно-ціннісні і операційні компоненти. Продукування індивідуальних способів діяльності - як пізнавальної, так і наукової - наповнює навчання особистісним значенням, розширює поле індивідуальних цінностей, формує позитивне ставлення до себе, до інших, до суб'єктивної діяльності, яке стабільно фіксується в його досвіді. Досвід впровадження рейтингової системи оцінювання під час викладання психолого-педагогічних дисциплін в університеті визначив свої можливості розвитку творчого потенціалу молоді. Вона повинна не стільки контролювати навчальну діяльність студентів, скільки керувати розвитком їх пізнавальної діяльності. Зрозуміло, що врахування викладачем психологічних закономірностей є необхідною умовою реалізації її розвивальної мети. Важливо враховувати необхідність диференційованого підходу до визначення рейтингової оцінки студентів з різним розвитком інтелекту. Студенти з креативними здібностями повинні отримувати найвищі бали за творчі завдання модуля, при

цьому буде з'являтися "додаткова вартість" людського капіталу, якщо сума балів за виконання творчих завдань буде перевищувати сумарну оцінку за обов'язкові завдання модуля. Це створюватиме внутрішню мотивацію самореалізації обдарованого студента, в очах одногрупників стверджуватиме цінність його інтелектуальної праці.

Передбачається вільний вибір завдань залежно від індивідуальних можливостей. У свою чергу це підвищує відповідальність студента за результати навчальної діяльності, допомагає структурувати власні зусилля в роботі, спонукає до розвитку самоорганізації і самоконтролю. При цьому процес навчання набуває особистісного значення та зміщує акценти на співпрацю, співтворчість викладача зі студентами. Це дозволить процес навчання трансформувати у роботу науково-дослідної навчальної лабораторії, у якій як викладач, так і студент можуть реалізувати власну суб'єктну активність. Творча особистість для самореалізації потребує творчого середовища. Врахування психологічних особливостей студентів різних курсів вимагають різного підходу до формування критеріїв рейтингової оцінки [1;5].

Аналіз засобів рейтингового контролю виявив, що найбільш поширеними є тестові методики. Більшість викладачів університету бачить їх очевидні дидактичні переваги: суттєве підвищення об'єктивності оцінювання знань, охоплення більшого обсягу навчального матеріалу, мінімізація витрат часу на опитування, ефективний шлях оновлення змісту навчання, оптимального структурування матеріалу для викладання.

Тестування, яке не враховує психологічні особливості студентів, не дозволяє слідкувати за ходом думки тестованих, звужує процес мислення, не сприяє розвитку творчих здібностей. Такі тести мають низький виховний ефект. Відомо, що характер тестових методик є різний: репродуктивний (відтворювальний, виконавський), реконструктивний (евристичний, з застосуванням відомих знань до нових ситуацій), творчий (продуктивний, креативний). З точки зору розвивальної мети тестові методики, підготовлені репродуктивно, блокують розвиток творчих

здібностей, продуктивного мислення студентів. Вони спрямовані більш на перевірку пам'яті та її обсягу, однак рідко на здатність мислити самостійно.

Нестандартні творчі завдання повинні формувати такі вміння студента: застосування відомих знань, умінь в умовах нової ситуації; знаходження нетрадиційного рішення у стандартній ситуації; знаходження неординарних рішень у нестандартних ситуаціях на основі відомих знань, ідей, прийомів.

Висновки: 1. Модульно-рейтингова система організації навчального процесу підвищує цінність інтелектуальної праці, надає особистісного значення результатам навчання. В умовах такої системи активізується співпраця викладача і студента, оптимізується зворотній зв'язок, індивідуалізується навчання. Створюється мотивація самореалізації.

2. Для досягнення розвивальної мети навчання провідну роль відіграє творча особистість викладача, його психолого-педагогічна компетентність.

3. Розвиток творчих здібностей студентів ефективно реалізується у спільному продукуванні викладачем і студентами способів інтелектуальної діяльності, нестандартного вирішення неординарних ситуацій.

4. Психологічною умовою оптимізації розвитку творчого потенціалу випускника технічного університету є наявність у нього цілісної позитивної "Я-концепції". Детермінантою її розвитку є формування у студента позитивного суб'єктного ставлення до себе як до рівноправного ділового партнера. Особливе значення має набуття фахівцем сенсу діяльності (власної легітимації).

5. Для оптимальної реалізації вищевказаних цілей необхідне створення психологічної служби технічного університету.

Література

1. Болонський процес та вища освіта в Україні. Збірник методичних матеріалів та рекомендацій для молодих викладачів з організації та планування навчально-методичної роботи. – Харків: – Вид-во ХЕПУ, 2006. – 836 с.

2. Власова О.І. Педагогічна психологія. Навч. посібник – К.:Либідь,2005.-С.118-124;206-210.

3. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входу в Європейський простір вищої освіти – К.: “Політехніка”, 2003. – 200с.
4. Нікітіна І.В. Студент як суб’єкт самовизначення // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка. – Т.V, ч. 1 – К, 2003. – С. 166 – 174.
5. Нікітіна І.В. Психологічні умови розвитку конкурентоспроможності випускника технічного університету // Матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції “Вища технічна освіта: проблеми та перспективи розвитку в контексті Болонського процесу” – К.: “Політехніка”, 2005. – С. 243 – 244.
6. Нікітіна І.В. Формування позитивного самоствавлення особистості студента як вимір якісної підготовки сучасного фахівця // Вісник НТТУ "КПІ" Філософія. Психологія. Педагогіка. №2, 2003 – К.: “Політехніка”, 2003. – С. 64 – 69.
7. Педагогічний процес: теорія і практика . Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка. – Вип 1.- К.: Вид-во п/п “ЕКМО”,2004.- С.155-163.

